

Gyűjtő: BIRÓ GYULA

Gyűjtés ideje: 1964

TART.: A hagyományos paranti gondol-
kodás ismeretanyagára és nékiús
Homokszentgyörgyön

1. SZÁNTÁS - VETÉS

64 lap

Földrajzi mutató: HOMOKSZENTGYÖRGY

Szakmutató:

VIII/a

XXVIII

Iratgyűjtő

MSZ 5617

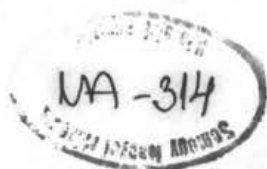
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Lejtőről

Átveretne az egyesített 819-es tétel alól.

VII/11/4819

RIPPL-RÓNAI MÚZEUM
KAPOSVÁR
Telefon: 23-74. — Postafiók: 70.

A HAGYOMÁNYOS PARASZTI
GAZDÁLKODÁS ISMERETANYAGA
ÉS SZOKINCSE
HOMOKSZENTGYÖRGYÖN
I. SZÁNTÁS-VETÉS

GYŰJTÖTTE: BIRÓ GYULA

Gyűjtés időpontja: 1963. dec. eleje, -1964. márc. vége.

Gyűjtés helye: Homokszentgyörgy.

/Dél-somogyi etnikai táj/

Homokszentgyörgy, Somogy déli részén található régi település. A településre vonatkozó legrégebbi adat a XII. századból maradt fenn. Mint a babolcsai bencés apátság birtoka, Zentgyurgh néven fordul elő. A török hódoltság idején Muüssaszentgyörgy néven szerepelt a török adólájstromában.

Ma többmint 2000 lakosu, 538 házból álló település.

Lakói földműveléssel foglalkoznak.

Fő terményük a burgonya, dohány, kukorica és a gabona-félék.

Lakói az őszó nyelvjárást beszélik. Nagyon gyakori az em-bör, agyerök, mögyök, mögmondí, szögény, zsöngé, stb.

Érdekes jelenség, hogy a szóvégi-l- teljesen elmarad és az előtte levő magánhangját hosszan ejtik. Pl. röggē, evvē, asztā, kazā. Az-l- nemcsak szóvégen, hanem szó belsejében is elmarad. Pl. ēmecci, ēhozi, ēkéri, ēhajtí.

Gyakori, hogy a mássalhangzó után álló -j, -ty-re változik. Pl. aptya, kaptya, raktya, roptya.

A régies múltidő is használatos. Pl. vettek, vettem, stb.

Pm. "Maguk má ēvettek né né m?"

"Ide vettem /tettem/ és most nēm lelöm."

De nemcsak a régies múltidőt használják, hanem az idősebbek gyakran mondanak az -ít képző helyett -ét is. Pl. "nyomét tó

r ú d / nyomórúd/, t a n é t t ó, s z o r é t t ó.

A beszélt nyelv igeragozása is különleges. Pl. a tárgyas ragozású igék kijelentő mód, egyesszám, 3. személyében a k a p - j a, l á t j a, r a k j a, helyett gyakran használják k a p i, r a k i, l á t i, h o z i, stb. alakokat.

A s ü k s ü k nyelvet is beszélik. Gyakran lehet hallani például a következőket: m ö g l á s s á t o k, t u d h a s s a, s z e r e s s ü k, h o z a s s u k, stb.

Dél-Somogyban meghonosodott ó-zó dialektust állandó jelleggel csak az idősebb korosztály beszéli, a középkorosztály még elég jól ismeri, a fiatalok azonban alig-alig használják. A régies múlt idő és az -ét /ít helyett/ képző használata csak az öregekre jellemző.

ADATKÖZLŐK:

1. LUKÁCS ISTVÁN 86 éves foglalkozása: földműves /nyugdíjas/
  2. LUKÁCS ISTVÁNNÉ 74 éves foglalkozása: htb.
- Balázs Katalin
3. HODOLI JÁNOSNÉ Lázár Anna, 60 éves foglalkozása: htb.
  4. özv. BÍRÓ GYULÁNE Fischer Mária 61 éves, foglalkozása: htb.
  5. BERKI JOZSEF 79 éves, foglalkozása: nyugdíjas földműves.
  6. FÖSÖ KIS JÓZSEF 69 éves foglalkozása: földműves.
  7. HALLGATÓ GYÖRGY 52 éves, foglalkozása: pásztor.
  8. SEBREK ISTVÁN 63 éves, foglalkozása: földműves.
  9. id. KRÉNUSZ ISTVÁN 63 éves, foglalkozása: földműves.

I. H a t á r h a s z n á l a t. A n y o m á s o s,
f o r d u l ó s g a z d á l k o d á s .

I. R Á T A / M E Z Ő /

R á t a - jelentése: terület, rész.

A falu határa két részre oszlott:

a/ uradalmi mezőre

b/ pógár mezőre

A pógár mező három r á t á r a volt felosztva: őszi,- tavaszi,-
és parag rátára. A gazdáknak mindegyik rátában volt földjük.

Pm. Az őszi rátába búzát, rozsot vettek, a tavasziba mög krump-
lit, kukoricát tött a gazda.

A parag ráta egyik része pihent, a másikba takarmányt vetettek,
a harmadikat meg a pásztor járta a falu jószágával.

A ráta szó kisebb részegységek megnevezésére is használatos.
Régen, amikor bandában arattak és "dűtt vót a gaböna" - minde-
gyik kaszának kijelölték a maga "rátáját", amelyet le kellett vág-
nia.

M e z ő

A pógár mező egyes részeit nemcsak r á t a néven emlegetik, ha-
nem aszerint is, hogy mit vetettek bele. Elnevezték kapásmezőnek,
gabonás,-mezőnek vagy zabosmezőnek. A kapás mezőbe krumplit, ku-
koricát vetettek, a zabos-, vagy takarmányos mezőbe zabot, lóhert,
bibort tettek.

Pm. Learatott a nép, behorta a gabunát, utánna osztán a kamász
tipratta eh hónapig a tārót, fősziántották abbamönt a tavaszi.

1/a A nyomásos gazdálkodás

- vetésváltó gazdálkodás. Gyakran nevezik vetésforgónak, vagy forgóvetésnek is.

A háromnyomásos rendszer / őszi, tavaszi-, paragráta/ majdnem az első világháborúig fentmaradt. /1905-10./ Az un. szabadgazdálkodásos rendszer bevezetése lehetővé tette, hogy ne csak a meghatározott növényt vessék, hanem szükségletüknek és igényüknek megfelelően gazdálkodjanak.

1/b. C s o r d a n y o m á s

A helyi földrajzi nevekben állandó jellegű elnevezésként nem szerepel. A gabona learatása után kijárt a mezőre a disznó, marha, birka, ---- és azt a területet, amelyet a jószág megtiport, lejárt csordanyomásnak nevezték. / A csordanyomás minden évben másik-másik terület volt, attól függően, hogy hová vetették a gabonát./

2/ PĀRAG, / C s u m a m e z ő /

Az a földterület, a melyet régen aratás vagy kukoricatörés után fél évig, egy évig pihentettek. "Pm. Pāragon hevert a föld, nem vettek belé semmit."

C s u m a m e z ő: kukoricatörés után a szárt nem vágják le, rajtahagyják a mezőn.

" A csumamezőbe kerésszék! Ott löszök."

2/a. UGAR - Pihentetett föld megnevezésére nem használatos szó.

Jelentése: giz,-gaz, kóró, gyom.

Pm: "Ha főverte az ugar a földet, akko mög köllött szántani."

"A mögugarosodott földön légetették a gúlát."

F e k e t e u g a r:

Az idősebbek által ismert kifejezés. Régen, a gazdák a megugarosodott földet három-négy alkalommal is fölshántották. Az első szántás után ellepte a kóró, gíz-gaz és egyéb gyom és ekkor a gazda újból /ha kellett többször is/ felszántotta. A fekete ugar elnevezés is innen ered.

Z ő d u g a r

A parag ráta takarmányos részének a neve. A szegényebbek szöszöszabot szoktak vetni, majd később a szabadgazdálkodás után a tehetősebbek lóhert, bíbort, bükkönyt is vetettek.

2/b U G A R O L

Adatközlőim nem ismerik e szó jelentését.

3/ P Ā R A G

Műveletlen és pihentetett földterület jelölésére használatos.

Pm. "Pāragolik a földet, majd három szántásba vették a buzát, a rozs alá mög csak kéccö szoknak szántani."

On - határozóragos alak:

Pm. "Pāragon hevert a föld, a szegényebbike még bukfencöt se vetött belé száraz esztendő után."

3/a P Ā R A G szóval nevezik községünkben a teljesen elhanyagolt, nem termő földet / régóta nem használt föld/, s a pihentetett, un. paragolt földet.

A parag meghagyása a szabadgazdálkodásig általános volt. A szabadgazdálkodás után csak a nagygazdáknál használatos. A közép és kisparasztoknál a század elején még találkozunk paragfölddel, de 1914-ig már a hármas határhasználat is kiveszik

és a kisebb birtokkal rendelkezők nem képesek arra, hogy pihetessék földjüket.

3/b Nem.

3/c Szerepel a parag szó-összetételekben is.

Például: p̄arakfű, p̄arakszéna.

"A szénavügyi p̄arakszénát mindönki mögírigyölli. Aranya az a szēngyörgyi kálomistáknak!"

4/ TĀRÓ

A búza, rozs, árpa, zab learatása után a földterületet taró-nak nevezik.

"Régön nem szoktunk magos tārót hanni, de most a gép ollan magos sat hágy, hogy mögér az embör benne mönni."

4/a A tarót régen legeltetésre használták és csak késő őszszel szántották fel. Az utóbbi időben a gabona behordása után hamarosan lebuktatták, s legeltetésre alig-alig használták.

Pm. "Csordafóka járta űszig a tārót osztá"abba mönt a tavaszì, kúkorica mög a krumpli.

4/b A gabona betakarítása után mindjárt ráeresztették a jószágot a taróra. Ezen eljárásnak külön neve nem volt.

Nr. "Águsztusba kezdött tāróba járnyi a jószág. Miko az embör malacokat szokott kiszoktatnyi, mögkérdi a kanásztù: Hu löszö?

---- Tāróba! Hajcsák csak oda a malacokat.---- Ott löszök! ----
Ha nagyon meleg lössz, ehajtok az erdübe.-----Ott kerésszetök!"

5/ RÉT

Azt a földterületet, amelyen a jószág számára szénát kaszáltak

rétnek nevezik.

Pm. "A közbirtokosságnak két réttye vót, a Bika-rét, mög a Főső-rét."

5/a A sarjú betakarítása után a réteket legeltetésre használták. Sőt, ha száraz volt az esztendő, a sarjút nem vágta le, ráengedték a jószágot, hogy teletetésre ne soványan kerüljenek be az állatok.

Nr. "Hogy milyen az üdőjárás, attü függ a gulának a legellője is. Száraz üdőbe rámögyünk a sargyura, mert ha rosszü kerü be a jószág, sokkã nehezebb tēletetni."

5/b A jószágot "Nagypéntökön" -- húsvét előtt szokták kihajtani /fűszabadítás/, de előfordult, hogyha jó az idő, a jószág ápr. 24-ig a rétre is kimehetett. Ettől kezdve a réteken fűtiltás van, sarjad a fű és ilyenkor áthajtanak a pásztorok a legelőre.

Pm. "Novembërben gorumba az üdő, osztán ilyenkor a közbirtokosság réttyéről is beörzöttek a pásztorok és leköttek a gazdák is."

5/c A fűszabadítás és fűtiltás emléke nem él a földrajzi nevekben.

Tilalmas földrajzi nevek:

Ökör dög lés:

Süppedős, ingoványos rét, melyet két árok szel át. A század elején, a vasútépítés alkalmával betonhidakat emáltak az árkok fölé és az alapozási munkálatok során rengeteg marhacsontot találtak. Az öregek elbeszélése szerint, amelyik ökör a két árok közé betévedt, élve már nem került ki, elnyelte az ingovány.

Nr. "A két árok között, ottannék a zsilipné ěcsapta a lovat a pöse, osztáⁿtējiesen leseglött. Befészke^lte magát a pösebe, csak a feje maradt föllü."

D ö g t e m e t ő: /Nyulladék/

Sovány talajú, szödörnyés, kökényes ritkás erdő. Másik nevén "Nyulladék". Hossza kb. 1,5-2 km, szélessége 2-300 m. Fű alig van rajta, ami megnő^l, az is kiég a nyár folyamán.

Termelésre, legeltetésre egyáltalán nem alkalmas.

Dombháton nyúlik el, innem kapta a másik nevét a "Nyulladék-"ot. A falu elhullott jószágait temették ide addig, amig nem építettek döggutat. Tilos volt állatokkal járni e területen, nehogy a fertőző betegséget behurcoják a faluba.

6/ LEGELLŐ --- LEGELLŰ / ritkábban használatos/

Az a földterület, ahol a jószágot legeltetik.

"A csordalegellüt a pásztor szoktya járni a falu jószágiva."

S z a k a s z l e g e l t e t é s:

A pásztor nem járhatta a gulyával az egész legelőt, csak annak egy részét. A jószág számától függően 2-3 részre osztják a legelőt, és egy-egy részt mindig pihentettek, hogy legyen a jószág számára mindig friss legelő.

S z a k a s z d e l e l t e t é s:

Célja, meggyorsítani a fű növé^sét. A legelőn nincs fű, hogyha egy helyen deleltetnek.

Pm. "Ha egy helyön delētetünk akkor évágassuk a fű^jet, mögöheti a fenyé."

A l e g e l ő f a j t á i :

A legelőnek több fajtája van aszerint, hogy milyen állatokat legeltetnek rajta. P: libalegelő, disznólegelő, stb..

Pm. "Hun vannak a zsidák te pernahajder? -

Künn vannak a libalegellőn, otthatytam űket."

Aszerint, hogy kinek a tulajdonában van a legelő, lehet:

a/ uradalmi legelő /pl. Csikóskútá legelő/

b/ bérlő tulajdonában levő legelő /pl. Dorneri legelő. Eredetileg erdő volt, majd egy Dorner nevű barcsi zsidó vásárolta meg és irtatta ki. Talaja jóminőségű, füve zsáros. Gróf Széchényi Mórícz gyakran bérbe szokta adni./

c/ pógár legelő / Katafekési legelő, Zsöngölösi legelő./

1945-ig még érvényesült egy ősi eljárás az un. ö k ö r t i l a l o m. A kijáró jószágot egy fókába nem volt szabad összezsapni, hanem külön-külön kellett őrizni a csirákat, tinókat, /teheneket./ Az un. ö k ö r t i l a l o m eljárás emléke él az egyes legelők, delelők elnevezésében is.

Pm. "Ottannék a pógár határszélön a Katafekési legellőn van a tehéndelellő."

Zsöngölösi legelő -- "borgyüdelellő az uradalmi határhó közē."

A Szénavűgyi, - Deravűgyi, - és a Lószarvűgyi legellők eredetileg rétek voltak, s csak később az állattartás rohamos növekedésével válik szükségessé legelőként való használatuk.

A birkalegellők érdekessége, hogy az állatok téli szálláshelyét kőből vagy fából kint a legelőn építették fel.

K ű a k ó i l e g e l ő: mint már a neve is mutatja az állatok szálláshelyét kőből és téglából építették fel. Később nemcsak birkák legeltetésére, hanem marhák legeltetésére is használták, mivel jóminőségű legelő volt. /ritkás^á erdő/

Kimondottan birkák legeltetésére használták a Szésű-akói legelőt.

Pm. "Aki künt van Márettán allu, az a Szésű akó."

6/a A legelők földjének minősége általában silány volt. A rétekből lett legelők minősége közepes, míg az erdei legelők talaja kiváló, humuszos föld.

A legelőt évenként kitisztították, kipucolták a túskebokortól, meg a szödörnyétől.

A jószágot nemcsak ezen a területen, hanem a mögugarosodott földön, a ritkás erdőben /erdei legelők/, taróban, a sarjű lekasálása után a réteken és késő ősszel pedig a kukorica letörése után a csumamezőben is szokták legeltetni.

Koratavasszal, amikor volt bőven rozscsir, zabcsir, akkor a szántóterületnek ezen a részén is legeltettek. Sőt nagyon gyakran szokták legeltetni a buja vetéseket, nehogy a vetés kipáladjon.

A korai burgonya, vagyis a csiros burgonya után a pásztorok megszokták járni a csiros földet is, s a jóminőségű kaszilvát legeltették.

6/b PÁSKOM: - ismeretlen szó.

6/c A páskom szó földrajzi nevekben nem szerepel.

7 / TANOROK: Nem ismerik.

8/ PORGOLÁT: Ismeretlen fogalom.

9/ TAG.

A szántóföld kisebb, elkülönült része.

Pm. "A Zángrus alatt egy tagba hat hód főggye van a kántor-
nak."

9/a A T A G szó földrajzi nevekben is szerepel.

Pl. P a p t a g: a pap birtokában levő földet nevezték így.

10/ TELEK:

Házhely, be nem épült terület.

Használatos a telek szó összetételekben is./beltelek
és kültelek./

B e l t e l e k, vagy általánosabban telek, maga a ház hely,
a kültelek, a telekhez tartozó hostél, /szántó, vagy rét/ neve.
Nagyságuk különböző. A b e l t e l e k /telek/ általában 600-
1200 négyszögöl, a h o s t é l pedig egy-két holdnyi terület.

Birt. személyragos alak: t e l k e, de használatos a t e -
l e k t y e is.

Nr. "Az ü telke sokkal kisebb mint az én telköm."

"Bérbevöszöm a telektyét sógor, hotyha mingyá odajadi azon
az áron. Na láti, ha mögmondi mög is kapi azt a pénzt érte. Rög-
gē éhozi maja feleségöm."

10/a CSERTELEK: /A telek szó földrajzi nevekben is szere-
pel./

11/ KERT:

Fonyással, vagy dróttal bekerített rész neve.

Lehet: veteményes,- kis, vagy virágoskert, gyümölcsös-
kert. Gyakran előfordul földrajzi nevekben is.

Pm. "Mönny ki fiam a k e r t b e hozzá zűdcségzűgyit! A konyhába ott az asztá, tödd arra, mingyá bemögyök osztá mögvágom."

11/a A k e r t szó előfordulása földrajzi nevekben:

s z é r ű s k e r t /s z ű r ű/

p a j t á s k e r t

t e m e t ő k e r t

t e m p l o m k e r t

k a s t é l k e r t

s z í v á s k e r t.

S z é r ű s k e r t /s z ű r ű /:

gabona és szálatakarmány tároló. Bekerítették vékony csallal, tetején túske, gally volt. Hagytak rajt egy kaput, azon vitték be és ki a gabonát és a szálatakarmányt.

P a j t á s k e r t:

a behordott gabonát pajtákban száraz helyen szokták tárolni. Így nedves időben is tudtak nyomtatni, csépelni.

T e m e t ő k e r t:

bekerített rész, temetkezési hely.

T e m p l o m k e r t:

a református templom /1820-ban épült/ bekerített része. Benne 48-as hősi emlékmű, körülötte disznóvénnyek.

K a s t é l y k e r t /vagy z a n g r u s ./

kőkerítéssel bekerített rész, angolkert.

S z í v á s k e r t :

szántóföldi terület, gyümölcsös.

12/ DÜLŐ

A határnak az a része, amely többnyire két párhuzamos ut között terül el.

Pm. "Szöllőn allu a harmadik dülőbe mögyök szántani."

M é r t é k e g y s é g k é n t is használják.

e g y d ü l ő n y i r e = 150 ölnyire.

Pm. "Két dülőnyire, a Kanász dülőbe dógozik a Kovács Csicsa mög a Bözse néne."

12/a DÜLŐÚT / t a l i g á s ú t, c s a p á s, á l é /

A szántóföldek között, illetőleg a dülők végében vezető keskeny szekérutnak a neve. A két keréknyom közötti földdarabot b a k h á t n a k nevezik.

T a l i g á s ú t.

Ritkábban használatos. A kocsisok ezen szokták huzatni a taligát az ekével együtt és innen származik a taligás ut elnevezés.

C s a p á s.

Azok a dülőutak, amelyen a csordás szokta ki és behajtani a marhákat.

Pm. "A dénösi csapáson mőnnek mindég a marhák. Kora röggē má hajtí űket kíá pásztor és késő este győnnek mög."

Á l é :

azok az utak, amelyeket fasorok öveznek. /Pl. diófás álé, cseresznyés álé, szödrös álé, stb./

13/ MEZŐ

Csak szántóföld értelemben használatos.

Nr. "Künn löszök a kapás mezőbe, mögkapá-
lom a kukoricám.

"Nédd fiam, hijába kereső te ilyenkor bárkit, azok má régo~
kinn vannak a mezőn."

13/a FÖLD:

általánosan használják határ, mező jelen-
tásban, / de használják egy-egy darab föld, vagy telek megjelölésé-
re is. Pm. "Kimégy a földedre szomszéd?" /

"Az uradalmi földön / mezőn / dógoztak a za-
lai summások.

13/b A határ, mező, dülő, tag, telek,
kert fogalmi tisztázása.

Határ: a faluhoz tartozó belsőség, szántóföld,
rét, legelő erdő együttvéve.

Mező: csak szántóföld értelemben használatos.

A határ egy része. / Uradalmi mező, Pégár mező. /

Dülő: Két kocsitűt között elterülő földterület.

A mező sok ilyen kisebb részre oszlott, s mindegyiknek külön neve
volt. Pl. Kanász dülő

Vörösvizi dülő

Gyopárszegi dülő

Ruszkisiri dülő

Egy-egy dülőbe 40-50 hold föld tartozik.

Tag: a dülő kisebb része, általában 5-10 hold
együttvéve.

Pm. "Egy t a g b a van a tanéttó hat hód főgye."

T e l e k : házhely, vagy pedig a faluhoz közel eső beépítetlen terület.

K e r t : bekerített rész a házhoz tartozik.

14/ IRTÁS: az erdőirtásból származó terület neve.

Nr. "Kivágtunk mind^o fát, kibokroztunk, kigyökereztünk, tavaszra szántóföddé töttünk a területöt. A zsidó bérlő mög 20 évig művetette az í r t á s f ö d e t."

Az í r t á s szó tovább él a földrajzi nevekben is. Pl. I r t á s - p u s z t a. ---- mai nevén János-major.

15/ MÖGYE / kevésbé használatos a brázda/

Az a keskeny földcsáv, amely a gazda földjét a szomszédétól elválasztja.

Pm. "A brázda mellett kapálok."

"Mönny le fijam a m ö g y é n a zárokig, ott hüssőnek az embörök, mingyá mönök én is ebédüni."

15/a SZÜRÖS MÖGYE

A két földdarab között levő keskeny fölszántatlan terület.

Nr. "A földet nem szántyák e tējiesen a gazdák. Fésukkot hatytak, osztá^r a kiszokott pörgyétsönni."

KÖZÖS MÖGYE: általánosabb használatu, mint a s z ü r ö s m ö g y e. -Szintén a két szántó föld között levő fölszántatlan földdarab neve

Nr. "Há mé szántottad e a közös m ö g y é t?" - kérdezi a gazda a szomszédját.

Amelyik gazda zsugori volt, az gyakran két ekemetszést is elszántott a másikéból.

Nr. "Amellik gazda f u k s z i ó s a b b /zsugoribb/ vót, ammä mingyá kotort hozzá a másikébü .

15/b MÖGYE és BIRTOKHATAR- JELEK.

C ü j`e k, c ü e k, c ö v e k: -- a föld mindkét végén c ü j e k ö t szoktak leverni, és arra ráírták a gazda nevét.

L i k: előfordult azonban az is, hogy nem c ü j e k ö t használtak, hanem négyszögletes l i k a t ástak, vagy pedig f ö l d k u p a c o t emeltek határjelként.

ELEVEN J ELÖLÉS

É l ő g y e l: réteknél használatos jelölés. Sok az olyan rét, amely vizenyős, süppedős, rajta különböző bokrok /rekettye, galagonya, fűz/ és fák nőnek. A m ö g y é n nőtt bokrot, vagy fát a gazda meghagyta ha t á r j e l n e k és a többit pedig kiirtotta.

HATÁR-JELEK:

K Ü: A szomszédos községek határjelölésére általában 80-90 cm magasságú négyszögletes határköveket használnak.

Á R O K: Határjelként felhasználják a természeti adottságokat, pl. patakokat, erdőket stb.

Pm. "Ladot mög Széngyörgyöt a H a t á r á r o k választi széjjé."

H I D: Használatos határjelként. Pl. Fehér-híd, /Gyönös-Tapazd és Szentgyörgy között/ Határ-híd, /Szentgyörgy és Lad között/ Bönti-híd / Szentgyörgy és Kálmánca között/ szerepelnek határjelekként.

15/c H a t á r j á r á s, h a t á r k e r ü l é s,
h a t á r s z ö m l e.

Mindegyik elnevezés ismeretes.

H a t á r j á r á s: tavasszal a hó elolvadása után a rendes gazdák h a t á r j á r á s r a indulnak. Megnézik, hogyan állnak a vetéseik és szántóik.

H a t á r k e r ü l é s: az a folyamat, amikor a csószök ellenőrző útjaikat végzik. A községnek és az uradalomnak is voltak csószai.

Nr. "Abba a züdőbe röngeteg kolompár tanyázott a falu környékin.

— Jószágikkā letiporták, legetették a vetést, az érött terményt mög elopták. A Csósz Kiss is aszondi, hogy veszéjössek vótak nagyon. Mindég puskává köllött nékije gyünni-mönni, hogyha láti űket, mingvá kézné lögyön és közibéjük puffancson, mert nem gyüttek ám azok egyedü!"

H a t á r s z ö m l e: az uraság, vagy intézője, különösen a kapálás és az aratás idején megszemlélte a birtokot, hogy tudja, hogy hányadán áll a munkáltatással. Vasárnaponként a nagygazdák is szoktak közösen határszömlére indulni, megnézni, hogy kinek a kapása, vagy vetése virul szebben.

16/ HATÁRÚJRAOSZTÁS.

Adatközlőim nem emlékeznek arra, hogy évenként újraosztották volna a földeket.

Nr. "Újraosztás nem vót minálunk. Firü-fíra maradott a vagyon."

A réteket sem osztották újra: "az hasznáta űket, akinek a nevre vótak bekebelözve."

16/b S z ó l á s o k

"Öszpöte, ott a világ közepe."

Elhanyagolt, elhagyatott vad mezőre a következőket szokták mondani:

"Nem járgya¹ azt se jószág, se istene, se gazdája!"

17-17/1 A t a l a j n e m e k n é p i e l n e v e z é s e i

17/ A község határában csak fekete homok található. Másfajta fekete föld nincsen. A fekete homok humuszos, eléggé porhanyos, jótermő föld.

17/a A g y a k o s f ö d .

A helység határában agyagos föld, mint termőföld nem található. 35-40 cm-rel a föld felszínétől agyagos réteg húzódik. Vályogvetésre, sározásra használják. Kitermelése C s i k ó s k ű t o n és M a c s i t á b a n történik.

M a c s i t a --- régen sárzógödör, tégláégető terület,

" most mög az olájoknak a városik."

17/b H o m o k o s f ö d : a művelt terület nagyobbik része. Összefoglaló neve: h o m o k .

Többféle fajtája ismeretes:

f e k e t e h o m o k : kiváló minőségű, az alacsonyabb fekvésű területek talaja.

s á r g a h o m o k : közepes minőségű, dimbes-dombos helyeken fordul elő.

s z ű r k e h o m o k : jóminőségű talajfajta.

f u t ó h o m o k : népi nevén c s ö k l i h o m o k .

Rosszminőségű, sárgásbarna színű. Jóformán semmi se terem meg benne. Akármilyen növényt is vessenek bele az mindig megcsöki k. Innét kapta a c s ö k l i nevet is.

P o s z h o m o k: világossárga színű, sovány homok. Terméketlen, a futóhomok egyik fajtája.

Nr. "A gyopárszögi dülőbe a sárga p o s z h o m o k csak a fenyűfát termette mög. A dülőbe azt a részt állandójan a keméⁿ levelű sárga virágu gyopár veri fő."

17/c. L á p i f ö l d: süppedős, ingoványos, un. p ö s é s f ő d.

Pm. "Ha belemögy az embör a K á p u s z t á s b e r ö k b e, fészárig sülled a pösébe, ojan ingoványos."

17 /d S z i k e s f ö l d: adatközlőim legtöbbször azt állítják, hogy a falu határában nincsen szikes föld. Viszont egyikük szerint, a s o v á n y f ö l d a s z i k e s f ö l d.

Nr. "Nédd fiam, én mondok egyet: má az apámnak az aptya üdejétü kézve azt tartik, hogy amellik föld sován, az s z i k ö s is."

17/e T e l e v é n y e s f ö l d: nem ismeretes.

17/f S o v á n y f ő d --- sován föld.

Ganyéhiányos, terméketlen talaj, vagy pedig kevésbé termő talaj.

Pm. "Noj iszen, ha nincs valamellik föld mögganyé^zva, persze, hogy esoványodik."

17/g K ö v é r v a g y z s í r o s f ö l d: állandóan ganyézott, jól kezelt föld. A színe is sötétebb, sárgásbarna, és a benne levő ganyétól porhanyósabb is.

Pm. "A ganyé porhanyé^ttté a földet."

Szántás közben az ilyen földre a gazda a következő megállapítást teszi: Pm. "E jó^u föld! Ebbe mögteröm mindé^uféle."

17/h H i d e g f ö l d: fogalmi tisztázása eléggé nehézke. Adatközlőim különböző válaszokat adtak.

a/ Nálunk nincs ilyen --- jelentette ki egyik adatközlőm. Viszont arra emlékszik, hogy gyerekkorában gyakran hívták a sovány földet hideg földnek. Nr. "Á! Illyenrű a máj világba nem hall az embör. De miko^r gyerök vótam, akko^r vótak biza^t hideg földnek. ---Ha lefogyik a föld, akko^r szoktunk hini hideg földnek."

b/ Hideg föld--- nedves, árnyékos helyek földje. Általában olyan föld, melyet nem ér a napsugár, északi fekvésű és így sohase száradhat ki.

c/ Ritkábban használják a fagyos föld, vagy pedig a vizenyős területek földjének megnevezésére.

17 /i. Vad föld.

a/ terméketlen föld:

Pm. "Annyira sován, hogy nem terem mög benne sēmmi. Azért is hāj-juk vad földnek.

b/ használatlan, elhanyagolt földterület.

Egyik adatközlőm kifakadva panaszkodott, arról, hogy mi történt vele a régi rendszerben a földosztáskor:

Nr. "Aszondom a jeddzűnek: ott van egy nagy darab vadmező /mező--- föld értelemben használatos szó./ N em jár i sē jó^uszág, sē istene sē gazdájja!" Mégsē gyüt neköm föld?"

c/ Vad földnek nevezik a föld színétől 60-70 cm mélyen fekvő föld réteget is. Szőlőtelepítésnél, a forgatáskor kerül elő, terméketlen, használhatatlan föld, melyet a szőlősgazdáknak kell termővé tenni.

Pm. "Ha a vadföldet főforgatják, nem terem mög benne sēmmi, amig azt jóvá nem tőszik.

17/j É l ő f ő l d: népi nevén s z ö l i d f ő d, vagy t e r m ő f ő d. A föld legfelső termő rétege, vastagsága 30-40 cm.

17/k H o l t f ő l d: ismeretlen.

17/l. F ö v e n y ö s f ő l d: ritkán előfordul^o talajfajta, adatközlőim bővebb felvilág^stást nem tudtak adni róla.

18-18/g A s z á n t ó f ő l d i t e r ü l e t m e g h a t á r o z á s á r a s z o l g á l ó n é p i m é r t é k e g y s é g e k:

18/ K i s h o l d

M a g y a r h o l d

Mindhárom 1200 négyszögöl.

P ó g á r h o l d

K a t e s z t e r i h o l d

Mindkettő 1600 négyszögöl.

Ö r e g h o l d

18/a K ö b l ö s: területmértékként nem használatos, viszont földrajzi névben tovább él az emléke - K ö b l ö s - p u s z t a.

18/b. L á n c: a gazdák földéhsége a régebbi időben csilapíthatatlan volt. A "fukszlósabb" gazda igyekezett a szomszéd földjéből minél nagyobbat elszántani. Ilyenkor pörösködésre került a sor, s a község birája ezen alkalommal kivitte a "fundális diktális" másolatát a mezőre, kihűták a l á n c o t és megállapították a jogos földterület nagyságát.

1 l á n c = 10 ö l

1 ö l = 6 s u k k

1 s u k k = 2 h ö v e l y k

1/2 s u k k = f é l h ö v e l y k

18/c V é k á s: területmértékként nem használatos.

18/d E g é s z h e l:

Pm. "Egész heles pógárnak 24 hold mezei szántója van, mög ehő gyűn a rét, kenderföld mög a hostél."

18/e F é h e l e s p ó g á r: - de használatos a f é -
h e s z e k c i j ó elnevezés is. A fé-heles pogár 12 hold
földdel rendelkezett. Ehhez járult 1hold rét és fél kenderföld.
f é l k e n d e r f ö l d: derékbaszakasztott föld /keresztben
felezték meg./

18/f A régebbi időben használatos űrmértékek:

k ö b ö l = 60 l

m é r ő = 30 l

v é k a = 50 l

f ö l ö n t ő = 15 l

18/g Egyéb területmértékek:

Egy d o k t á l o s / o k t á l o s / p ó g á r: három hold szántó
birtokosa.

F e r t á l o s p ó g á r: 6 hold szántója van.

H á r o m f e r t á l s z e k c i ó: 18 hold szántóföld.

II.

A trágyszás

A. A trágyszás módjai, trágyszafajták

1. HÁLATÁS: nincs.

1/a nincs.

1/b Földrajzi nevekben sem él az emléke.

1/c Ismeretlen.

2. TĀRÓÉGETÉS: nem volt szokásban.

2/a M ö g g a n y é z t a.

Pm. "A gazda ráganyézott a tāróra."

2/b. A gabona szárát nem szokták trágyszaként rajt hagyni a földön.

2/c TĀRÓKAPARÁS: nem használták.

Ha magas tarót hagytak, abban az esetben az állatokkal föl-
etették az elhullott szemet és csak azután szántották le.

3/ ZÖD TRÁGYA: a talaj termőképességét javítja.

3/a Zöld trágyszaként c s i l l a g b ó r s ó t, l ó h e r t, stb.
vetettek.

4/ ALOM: állatok alá terítik az istállóban.

4/a Alomként s z ó ^u m á t szoktak használni.

Nr. "Ha szó^uma nem vót, - f a l e v e l e t g r á b l á t u n k, v a g y s á s t
kaszátunk, ha esse vót, akkor bizaⁿ c s u t a s z á r t t ö t t ü n k
alájuk."

4/b BEALMŰ ééé BEALMOL:

A gazda friss t e r í t é k e t tesz az állatok alá.

Pm. "Koráⁿ röggē má bealmollunk az istállóba."

"Bealmutá, Pista? Még nem, de mingyá bealmullok édősanyám."

A jószággal rendelkező cselédembereknek messziről, az uradalom kazlaitól kellett a szalmát hozni állataik alá. Ehhez fűzfavesz-
szőből vagy mogyoró^fából készült un. b ő g ő t használtak.

BŐGŐ:

5/ GANYÉ: Reggelente vasvellaal szokták kihányⁿⁱni a lovak és
tehenek alól,.

Pm. "Mönny ki fijam az istállóba! Forgassad a Cifra alu a ganyét
a sarokba."/

6/ Már az első világháború idején is istálló trágyával ganyéztak.
Előfordult, azonban az is, hogyha kevés volt a ganyé, hogy akkor
összetöredezett szalmát, töreket, vagy néha polyvát is terítették
a mezőre és leszántották.

6/a A g a n y é f a j t á i:

t e h é n g a n y é

l ó g a n y é /pozérjás ganyé./

d i s z n ó g a n y é /rúcskos ganyé./

b i r k a g a n y é

t y ú k t r á g y a /tyúkszar/

6/b A tyúktrágyáját / népi nevén tyukszart/ különösen a veteményes kertekben használják. Apró, a trágyák közül a leg-erősebb. A petrezselyem és vöröshagyma alá szokták tenni, de szívesen használják a szőlők talajának megjavítására is.

6/c Az emberi ürüléket is használják trágyázásra, különösen a szőlőkben és paprika alá. A legtöbb helyen össze szokták keverni az istálló ganyéval és kenderföldre szokták kivinni.

Nr. "Möghajtotta az ürülék a kenderőt, osztá~ olyan vastag lött mint egy korbács-nyél."

B. A ganyé egyéb felhasználása

7/ A ganyét nem szokták elégetni.

7/a Fűtésre se használták.

7/b Árva ganyé -- ismeretlen

7/c Sározásnál trágyát /lótrágyát/ kevernek az agyagba.

A ló trágyája pozerjás, sokkal jobban köt, nem lesz a sikált föld, vagy a padlás gidres-gödrös, s később se vásik fel.

7/d Ganyébél kerítést nem készítettek.

7/e A ganyé melegágyi felhasználása:

Paprika, paradicsom, káposzta, dohány, dinnye alá használják.

Nr. "Előre ekészítették a deszkábu készüt melegágyat. 30-40 cm vastag érött ganyét töttek bele, majd arra mögrostát földet hingtöttek, újbu ganyét töttek, legöllü pedig mögen földet töttek.

Abba vetötték a magot. Mindö~ röggē mögvót öntözve állott vizzē, éjjelönte mög zsuppā vót ēfüdve. Mindēn melegágyba vót egy cűek, rá vót írva, hogy millen fajta."

C. A trágya kezelése, minősége, kihordása, a földön való szétterítése, a földbe való bekeverése.

8/ KIGANYÉZ:

Kihordja az állatok alól a trágyát.

Pm. "A jó gazda, ki szereti az állatit, mindön röggē kiganyéz az istállóbu."

8/a A kiganyézási művelet leírása:

Nr. "A gazda bemögy az istállóba, Fogi a vasvellát, lefergati a ganyét, főkupaculí a küszöp előtt, majd beleszuri a vellát, és ēhuzi a ganyéig, ott mög főszőri a ganyé tetejire."

Ha a ganyédomb messze van az istállótól, akkor a gazda ta l i c s k á r a / t r a g a c s r a / raki a ganyét., "ugy toli el a ganyédombhó."

Előfordul, azonban az is, hogy s a r o g l á n / sráglán/ viszik ki a ganyét.

9/ TIPRAT, /TIPRI/

Nr. "A gazda, hogyha sok ganyét akar csinyáni, akko sok szó^umát tesz a csiráji alá, mög t i p r a t i velük."

"Az istállóba a lovak mög a tehenek állandóján tiprik az almot, - ganyét csinának Belüle."

9/a A juhtrágya kezelése: a juhtartás nem volt elterjedt.

10/ A GANYÉ, GANYÉDOMB, TELEP, SZARVAS fogalmi tisztázása.

Az udvaron összerakott trágyát többféleképp nevezik:

G a n y é : Nr. "Ott az istálló végibe van a g a n y é ,
oda vigyed a szemetet."

G a n y é d o m b : Nr. "Korá~ röggē a gan y é d o m b on szo-
kott kukurékuni a kokas."

T e l e p : Nr. "Kiganyéztam, mögöntöztén a t e l e p ö t v izze,
hogy a ganyé jé összeérgyön."

S z a r v a s : Nr. "Régön, még az én gyerökkoromba, kihorták a
ganyét oda, amellik táblát akarik maj ganyézni, ottanék aztán ka-
zāba rakik és ezt híjjuk s z a r v a s n a k .

10/a A ganyét általában a hátsó udvarban gyűjtik össze.

A gazda, hogy minél több ganyéja legyen a ganyédombot megteríti
szalmával, majd arra újból ganyét /és ezt a folyamatot többször is
megismétli/ rak és húglyével vagy vízzel gyakran megöntözi, hogy
a szalma is ganyévá érjen.

A sok állattal rendelkező nagygazdák, az un. "K o l l á t o s
á l l á s b a " tartották állataikat.,- és itt tipratták a jószág-
gal az almot és csináltattak annyi ganyét, amehnyit csak tudtak.

11/ ÉRIK vagy ROGYIK a ganyé.

Pm. "Állás közben összerogyik a ganyé."

12/ A trágyázásra legalkalmasabb a f é l é r e t t g a n y é .
A földnek sokkal több táplálékot ad, míg az egészen érett ganyé
1-2 éven belül kiveszik.

13/ É r ö t t g a n y é : Pm. "Ugy összeérik, hogy mögéri az
embör széjjeszönni az érött ganyét."

14/ S z ó m á s g a n y é : éretlen, kevésbé értékes ganyéfajta.

15/ MÁJAS GANYÉ, de használatos a MÁJÁS GANYÉ, a túlrett ganyé megnevezésére.

Pm. "A májas ganyé ollan mint a háj, jó zsíros a föld tülé."

"A májas ganyé mögcsontosodott, kemén ganyé, úgy szoktunk mink ásóvá fővagdosni, oszt lapáttā főrakni a kocsi."

16/a SZÁRAZ GANYÉ: Nr. "A ló ganyéját mondik száraz ganyénak. Ollan mint a pazérja. Ha mögszárad mög löhet gyüttani."

16/b MELEG vagy TÜZES ganyé.

Télen sokáig /5-6 napig/ bent tartják az istállóba a ganyét, hogy éjjelente melegítse a jészágot.

Ezt a ganyét nevezik meleg ganyénak.

Meleg vagy tüzes ganyénak hívják a gyulladóban lévő, félérett ganyét.

16/c RÜCSKOS /nedves/ GANYÉ

Az ólas disznó ganyéja mindig rücskos.

Nr. "A hidasbu kikő szórni a rücskos ganyét, de mingyá ne tericcsetök alájuk szómát, had száriccsa ki a nap."

16/d HIDEG GANYÉ: a disznó ganyéja nemcsak rücskos, hanem hideg is lehet.

Nr. "Ha a kerittésbe nincs összetakarítva a disznó ganyéja, hanem ide is boréttunk, oda is boréttunk, akkor persze, hogy kihű a disznószar, és azt mongyuk mi hideg ganyénak."

16/e Más szó a ganyéfélék megnevezésére nem használatos.

17/ GANYÉT HORD: a gazda a trágyát a földre szállítja.

Pm. "Mikor hordik má ki a ganyét a földre?"

17/a A ganyét t a v a s s z a l é s ó s s z e l szállítják ki a mezőre, de ha a tél gyenge, abban az esetben télen is kiviszik. A ganyét ősszel és tavasszal kocsin, télen pedig szánon szállítják.

Nr. "Velláva szórik fől a ganyét a kocsira, kiszarvalik, möghupállik, beleszurik a vellát, a krampacsot is eihelyezik, osztán kihajtanak a mezőre. A mezón a krampaccsal /ganyéhuzó kapocs/ lehúzik a ganyét, és összekupacolik."

17/b SZARVAS: ha a mezón rajta van a termés, abban az esetben a föld végében mégyszögletes kazalba un. s z a r v a s b a rakják a ganyét.

18/ KUPAC: a mezőre kivitt trágyát kupacokba rakják.

19/ A t r á g y a s z é t t e r í t é s e, f ö l b e k e v e r é s e.

Nr. "A gazda rázogatva szétteríti a vellán lévő ganyét, ahun vastagollá a ganyét, ott újbu rázogatva elosztja, nehogy egyik helyön túl zsiros lögyön a föld, másik helye mög ne gyüssön sémmi. Utána másnap mingyá leszántik, nehogy a szél és a nap kiszáriccsa a ganyét és a szaftos ganyé gyöngébb értékü lögyön."

20/ Előfordult régen az, hogy a gazdagabbak mevették a delelőkön a száraz tehénganyét, kifizették a pásztort, és az mindig összeszedte és amikor egy kocsira való összegyült, odaállt a gazda, fölpackolták, majd kivitték a mezőre.

21-21d. A trágával és trágázással kapcsolatos hiedelmek és szokások:

Nincsenek.

III.

A z e k e é s a s z á n t á s

1/ Á s ó s m u n k a: régen nem ekével szántotak, hanem ásóval művelték a földet. Azonban emléke ma már kiveszett.

1/a Tiszta faeke nem található.

G u b i c e k e: /félfa-félvas eke, még elég sok helyen előfordul./

Előfordulási helyei:

Krénusz István	Hömökszentgyörgy,	Petőfi S. u.	11.
Béni János	"	"	14.
özv. Németh Józsefné	"	"	25.
Schott Ferenc	"	"	52.

F a e k e e m l é k e z e t b ő l:

Résznevei:

1. ekeszarv, 2. ekegöröndő, 3. falemez kormány, 4. ekefej, 5. laposvas, 6. csótár, 7. görbe fogószög, 8. fakerék, 9. húzószög, 10. taliga rudja.

Másik típusu faeke:

Résznevei: 1. húzószög, 2. göröndő, 3. csótár, 4. laposvas,
5. ekefej, 6. tartólap, 7. tartó lap, 8. merevítő, 9. keresztfa,
10. eke-szarv, 11. csoroszlya /csótár/ tartópánt.

Fél f a - f é l v a s e k e:

Résznevei: 1. csusztató vas, 2. faeke szarv, 3. merevítő,
4. kormány, 5. laposvas, 6. csótár, 7. tartópánt, 8. csótár ék,
9. lántartó v. húzóvas, 10. göröndő.

V a s e k e:

Résznevei: 1. fafogantyú, 2. ékeszarv, 3. kitámasztó vas,
4. ereszték, 5. kormányvas, 6. ekevas, 7. csótár, 8. göröndő,
9. húzólánc, 10. szorító.

F a e k e t a l i g á j a:

Résznevek: 1. ekekoszoru, 2. ekezsíró kerék, 3. eketartó, 4. tartópánt, 5. szabályzó, /váltó/ 6. rúdszárny, 7. taliga kerék, 8.

T a l i g a:

Résznevek: 1. ráma, 2. kapocsszög, 3. bal kiskerék, 4. orsó-lánc, 5. taliga húzója, 6. váltórúd, 7. váltószög, 8. párna, 9. nagykerék, 10. tengely, 11. csúszóvas, /rámaszabályzó/ 12. vánkos.

1/b A faekét már a múlt század végén felváltotta a félvas-félfa eke. Különösen a módosabb gazdák tértek át a jobb szerszám használatára. Vaseke használata a 20-as évektől kezdve általános. A szegényebb gazdák 1945-ig sőt még egyesek a felszabadulás után is a félfa-félvas ekét használták.

2/ A z e k e s z á l l í t á s á n a k m ó d j a:

a/ ekecsusztatón:

Ekecsusztatónak összenőtt kétágas fát használnak.

Nr. "Ha mönönk szántani a mezüre, akkor a marhákkal a csusztatón huzassuk az ekét. Ugy használják, hogy bedugik a csusztatót a csoroszla mög a kormány közé, abbaja hézagba, aki ott található asztán ott mögfeszü, a háta tarti fő magát az ekét, hát így szokik csusztatni."

b/ szekérderekban:

3/ EKE: az az eszköz, amellyel felszántják a földet.

Tárgyragos alak: ekét / de néha előfordul az ekék alak is./

Többesjelű alak: ekék

3/a Félfa - félvas eke:

A gazda maga készítette ekéjét, csak az ekefejet vásárolta készen.

Vaseke: gyári gyártmányuak, boltokban vásárolták.

3/b Az eke előkészítése szántás hoz.

Nr. "Eviszük a kovácshó mögélözi a csó"tárt mög a nagyvasat is, osztán utánna mikor kész, otthün mi magunk megszerellük az ekét, hogy másnap möhessünk szántani."

3/c Az eke élesítése:

Nr. "Föllágyítik a vasat, úgy verik ki vékonyra, a kovács jó kikalapáli, foga a reszellót, lereszeli asztán má készen is van.

3/a. NÁDOLÁS

"Csak csoroszlát szoktak nádolni, a laposvasat pedig kopás esetén kiselejtezték."

Nr. "A hibás részhő hozzáformásítanak egy részt, mögkapcsulik, mögnádujják, aztán olyan mintha új vóna."

4/ ÜSZTÖKE:

Szántáskor, az ekén összegyűlött gíz-gáz, csuta lekaparására használják. Régen vasból volt a nyele, a farésze pedig egy kétágas fa volt.

Nr. "HA a szómás ganyé, csutatű nedves föld rátapadt előktük vele a csótár elű."

Helye: a gazda az eke szarvára teszi és az előlevő nyílásba dugja az egyik végét, a göröndőre a másik végét.

A z e k e f o g a t o l á s á n a k m ó d j a:

A. A l ó b e f g g á s a:

5. Az eke elé fogott lovak neve:

hajszás / jobboldali/

csás /baloldali/

6/ OSTOR: lovak hajtására használatos.

Pm. "No öcsém kössé gombot az ostorumra."

6/a TELEK: az ostornak az a része, amelyre a szíjat kötik.
Tárgyragos alak: " t e l e k t y é t "

Pm. "A gyerök úgy rátelekozte a szíjjat, hogy nem veszejtí e az embör."

"Az ostor telektyét jó ki kö faragni."

6/b NYÉL: az ostor fából készült része.

Pm. "A nyirfábú készüt os t o r n y é l a legjobb."

Az o s t o r e g y é b r é s z n e v e i :

gombócos rész, /gombóca/ csapója, sugára.

7/ KÖTŐFÉK:

Kenderből készült lószerszám, amellyel a lovat az istállóba kötik.

Pm. "A k ö t ő f é k h ő kötik a lovat."

7/a Résznevek: kötőfékfej

kötőfékszár

jászókarika.

8/ HÁM: szíjból készült lószerszám, amely a szügyet és a törzset fogja körül.

A h á m r é s z n e v e i: 1. szögyellő, 2. nyakszìj, 3. hát-
szìj, 4. izzasztó, 5. kantár, 6. gyeplűszár, 7. istráng, 8. hám-
táska, /tasak/ 9. hasló, /10. segédszìj: a parádés lovaknál és az
egyez lovaknál használatos./ 11. a farmotring/ tyúkászlónál és
parádés lovaknál használják.

8/b A h á m sz ó s z ó l á s o k b a n betöltött sze-
repe:

Nr. "Ollanok vóttak ùk, hogy szerettek innya, és állandóan
kirugdostak a h á m b ù, miháncs éreték, hogy gyöngü a gyeplű."
/kirug a hámból- kicsapong, dorbézol./

"Ez a Jóska gyerök má möge" s z é l h á m o s k o ð i k. /csapja a
szelet, bolondoskodik./

Befoglak én tégüd a h á m b a, úgy, hogy mög s e m o c c a n s z. /befog
a hámba- megzabolázza, móresre tanítja./

9/ ISTRÁNG:

K ö t é l b ó l , vagy l á n c b ó l készült lószerszám-
alkatrész, mely a hámot illetőleg a "szögyellőt" köti össze a hámfá-
val.

Nr. "Nédd csak --- mondi a Feles Kis -- ujjan vásott, hogy mingyá
ē-szakad, nem biri ki a terét, ù j i s t r á n g o t k ő hozatni.

--Hát hozik is, na de akkor s e m ö g y. Nem birik a lovaji,--

-- há'iszön o'janok vótak, hogy hogyha mögesökönvösöttek, akkor aztán sē tüled, sē hozzád."

9/a I s t r á n g szó szerepe a s z ó l á s o k b a n.

Nr. "Ha nem fogacc szót el i s t r á n g u l l a k úgy, hogy az isten sē szöd össze"/ elistrángulni = elverni, elnászpángolni./

9/b KOMETHÁM: egyes hám. /K o m e t s z e r s z á m./

"A kubikosok és a tyúkászok használtak é s használnak ma is k o m e t h á m o t."

Résznevei: 1. szögyellő, 2. nyakszìj, 3. segédszìj, 4. hátalló, 5. hátszìj, 6. hasló, 7. tasak, 8. istráng, 9. farmotring.

10./ GYEPLÛ: a zablához csatolt hosszú szìj, amivel a lovakat irányítják.

Pm. "Engedd mög a g y e p l ù s z á r a t, adáj neki azt had trappu-
janak."

10/a G y e p l ù szó s z ó l á s o k b a n:

"Na megájj, maj szorosabban fogom a gyeplüt, nem csavarogsz te éccaka."/ szorosán fogni a gyeplüt = szigorúbban bánni valakivel./

10/b S e g é d s z á r:

Tiszta kötélgyepít nem használnak. Csak a segédszárt, a toldást készítik kötélből. /szántás alkalmával két lónál használatos szerszám./

10/c A g y e p l ő r é s z e i:

1. gyeplű markulat, 2. hajtószár, /gyeplűszár/ 3. közsár,.

11/ KANTÁR: "szíjjakból" álló szömellenzővel főszeret lószerszám-darab, mit a befogásnál a ló fejébe húznak.

Pm. "Fő kantárok, befogok a hámba, fő t ö s z ö m a k a n t á r t. no ezután Jézus nevében elindúhatunk."

11/a A k a n t á r r é s z e i:

1. fejszija
2. homlokszija,
3. pofaszija,
4. orsoszija,
5. orsoszijcsat,
6. zablavas,
7. szömellenző,
8. szömzöszija.

11/b Ha nagy a kukorica, akkor töltéskor és saraboláskor a lovak orrára szájkosarat szoktak húzni. /a s z á j k o s á r h a s z n á l a t o s a h a r a p ó s l o v a k n á l i s /

12/ KISAFÁ; vagy FÖRHINC:

Több részből álló, fából készített eszköz, melynek segítségével a lovat, a ló istrángját az ekéhez, boronához, sth. kapcsolják.

Résznevek: 1. húzólánc, 2. kisa, 3. baloldali hámfá, 4. jobb-
oldali hámfá.

F ö r h i n c: A kocsin levő k i s a f á t nevezik így.

Pm. "No gyere! Léptvé fő a f ö r h i n c r e, asztán be a kocsiba,
mer mingyá indulunk."

12/a A szántásnál használt k i s a f a lényegében nem
különbözik használatát tekintve a szekérbe fogásnál használatos
kisafánál. Az eltérés csak a tartófa hosszúságában mutatkozik.
A kocsin levő tartófa kb. 25-30 cm-rel hosszabb.

13/ HÁMFA: vízszintes fából készült eszköz, melyhez be-
fogáskor az istrángot erősítik.

14/ RÁFOG az ekére-- s nem pedig befog az ekébe.

BEFOG a kocsiba -- csak ilyen összetételben hasz-
nálatos.

15/ KIFOG: a gazda megszabadítja a lovat a szekértől.

Pm. "Na egyet karéttok, aztán emögyünk haza k i f o g n i."

16/ FÖLSZERSZÁMOZ: a gazda befogás előtt a szerszámot
ráhelyezi a lovaira.

Pm. "Sijessünk a f o s z e r s z á m o z á s s a embörök, mer
indulnunk köll nemsokára."

16/a LESZERSZÁMOZ: nem használatos.

17/ 17/i GYÜ, GYÜTE, PSZT HŐ, CURIKK stb. használata; a lovak indításakor, és megállításakor.

17/ A lovak indítása: g y ü , g y ü t e , .

17 /a A lovak megállítása: h ő , p s z t h ő .

17/b A lovak jobbra terelése: t ü l e d .

17/c A lovak balra terelése: h o z z á d , h a j s z i d e .

17 /d A lovak hátráltatása: c u r i k k .

17/e A lovak siettetése: g y ü t e /vagy pedig a kocsis csettint egyet a nyelvével./

17/f A lovak lassítása: h ő ő ő , p s z t h ő ő .

17/g. A lovak irányítása az eke visszafordításánál: h a j s z , g y e r e i d e , vagy h o z z á d / jobbra fordulásnál/ t ü l e d i d e /balra fordulásakor/.

17/h A ló lábának felemeltetése: a u f .

17/i A ló vizelésénél p i s s z e g ő hangot hallatnak.

18/ OSTOROS GYEREK: nem használatos.

18/a nincs.

18/b nincs.

B. A z ö k ö r b e f o g á s a

19/ JÁROM: szántáskor és szekérhúzáshál az ökröket /teheneket/ járomba fogják be.

Pm. "Mikó fog be má aptyuk? Kihozí a járomot, vagyaszt akari, hogy én vigyem ki?"

19/a A j á r o m /un. húzójárom, vagy rövid járom/ r é s z n e

v e i:

1. Bé-fa /jobb/

2. Bé-fa /bal/

3. A-fa
4. baloldali járomszög
5. járomfa
6. jobboldali járomszög
7. nyakszög
8. jobboldali járomkarika
9. baloldali járomkarika

Mé r e t e k:

19/b A bakhátas szántásnál nem használtak h o s s z ú j á r m o t, cs ak sarabolásnál vagy töltés alkalmával.

Helyi neve: s z é l e s j á r o m .

Pm. "Ha sarabollunk vagy töttünk, ugye a rövid járom nem passzu a sorokhó, akkor használik ezt a szélős járomot."

A s z é l e s j á r o m m é r e t e i:

19/c A teheneket g y e p l ő v e l i s szokták hajtani. Madzagból készül un. négyágú gyeplő. / a tehén orára szíj vagy lánc van húzva, és a rajta levő karikákba fűzik bele a gyplőt./

"Az egyes járom használata: A cselédemberek, szegényebb parasztok néha egy tehénnel művelték földjüket és külön járomot készítettek erre a célra az un. egyes járomot. A teheneket ebbe fogták

be, és az un. i g a részhez kapcsolták az i s t r á n g o t, melyet a h á m f á r a kötöttek és így húzták a saraboló illetve a töttő ekét.

20/ M A R H A L Á N C:

Marhalánccal a jászókarikához kötik az állatot.

20/a mindig láncot használtak.

21/ H a j s z á s -- a jobbra fogott ökör vagy tehén neve.

22/ C s á s: --- a balra fogott ökör vagy tehén neve.

22/a Nr. "Az erősebb járó volt jobbra, a gyöngébben járó mög balra."

Az erősebb járó --- a nagyobb tehén, - szántásnál állandóan a brázdában megy, míg a gyöngébben járó /gyengébb, v. kissebb tehén/ a szántatlan magasabb földön.

23/ Szántásnál az állat irányítása: G a r d é r o z á s.

Pm. "Gardérozza az állatot, hogy egyenesen mönnyön."

23/a Ö k ö r v e z e t ő; /t e h é n v e z e t ő/

Az ökröket vezető egyéb megnevezésre szolgál.

23/b Az ö k ö r v e z e t é s m ó d j a i é s e s z k ö z e i:

Nr. "Az ökörvezető odajáll elü, a járomhó, mögfogi mindöniknek a láncát, nem engedi sę jobbra s ę balra űket, nehogy az eke kivigye a kükoricát, vagy a krumplit. Pontosan úgy áll ü is oda, hogy a sorközin lép työn, mög a teheneket is úgy léptesse. Figyēni is köll állandójan, ugye mer a tehén bogarazik, mög, hga nagy a kukorica kapkodik, asztán má mingyá kiugrik az eke, kiviszi a kukorica tūjt."

Az a jó, hogyha magához vősz egy jó suttyogós vesszőt, asztán mi-
kor mögmakacsullák magukat, jó mögsupráli űket."/mögsupráli = meg-
csapkonni./

24/ CSÁGATÉ: fudféle eszköz, az ekét kapcsolják vele
a járomhoz.

Pm. "Nálunk nem mondik aztat t é z s l á n ak, csak úgy hívjuk,
hog y c s á g a t é."

24/a A c s á g a t é r é s z n e v e i:

1. Csáгатé fej, 2 . rákotó kampó /karika/, 3. Csáгатé rúd, 4. Csá-
гатé pont, 5. Csáгатé lánc.

24/b Csak a c s á g a t é /mint t é z s l a/ ismeretes.

25/ A teheneket láncsal kötik a jászókarikához és a
járom karikához is.

26/ BEFOG ---csak járomba lehet befogni.

RÁFOG ---ráfog az ekére ---csak így használatos.

27/ KIFOG _ Csak járomból szoktak kifogni.

Pm. "Mönnvé ná gyorsan, hiszön ki kő fogni asztán mög kő itatni
űket."

LEFOG ---csak ekéről.

Pm. "Hé! Miko fogsz le? Mingvá dé lösz ē kő mönni ebédőni."

28/ FELJÁRMOZ: nem használatos.

29/29/h NA?, NE, HI, HO?, HA, HAÉ-HE, stb. h a s z n á l a t a .

29/ A tehenek megállítása.: hó, ha-he!

29/a A tehenek jobbra terelése: ho, hívissza; hóhi!

29/b A tehének balra terelése: hó-ha, he hó; ha Bámbo ha ;
hó, gyere ide!

29/c A tehének hátráltatása: hi hátra; hi vissza.

29/d Az ökrök siettetése:

Pm. "Az embör egyet suttyant, mögabraktuli üket, asztán aszongya,
hogy : na mönnyünk gyerökö^k."

Az embör mögsupráta üket, osztán mingyá gyorsabban möntek.

29/e A tehének lassítása: pszt, hóó, pszt hóóó, lassabban.
pszt hó, pszt hó he.

29/f. A tehének irányítása az eke visszafordításánál:

Nr. "Balrù mögy a csás, jobbrù mög a hajszás. Ha hajszára fordul-
lunk, askondom, hogy h ó h i, ha csára, akkor mög azt, hogy
h é h a."

29/g Az ökrök lábának fölemelése: hó add ide.

29/h Egyéb irányító, hajtó szót vagy hangot nem hasz-
nálunk.

C; A SZÁNTÁS

30/ SZÁNT: a gazda termőképessé teszi a földjét.

I g e k ö t ő s a l a k j a i:

k i s z á n t: Emögy ke kija mezőre k i s z á n t y a né-
köm a csutát a földemrű, ott a Ruszkisiri-dülőbe.

f ö l s z á n t: Na fős z á n t o t t a m a mai napra valót,
emöhetök haza.

e l s z á n t: A fuksziósabb gazda mindég e s z á n t i a kö-
zös mögyét.

a l á s z á n t: Alá köll szántani a ganyét, mig nem száríti ki
a nap mög a szél.

l e s z á n t: A csillagborsót méllen l e s z á n t o t t a m.

m ö g s z á n t: Na végre, a kertümet is m ö g s z á n t o t t a m
nem lösz rá több gond, leadóztunk rula.

30/a S z á m l i k: ismeretlen.

31/ A s z á n t á s m ü v e l e t é n e k l e i r á s a.:

Három alkalommal szántanak; ősszel mélyen és vékonyan, tavasszal mélyen, nyáron csak buktatni szoktak. Buza alá háromszor, rozs, árpa, zab alá kétszer, a burgonya, kukorica alá pedig egyszer szoktak szántani.

A g a z o s f ö l d l e s z á n t á s a:

Nr. "A gazos földet elühántósan szántik. Elü vót egy kicsi eke,
a levági a gáz a brázda fenekére, utánna a nagy eke fővitte hō-
gyibe az apró porhanyó földet."

1 kat. hold fölshántását egy napig tart lovakkal, két nap pedig tehenekkel.

31/a F ő s z á n t o t t t a r ó: -

Pm. "Főszántom a tarómat, asztán abba vetők répát."

32/ A s z á n t á s k ü l ö n f é l e f a j t á i:

a. t a r ó b u k t a t á s

b. k e v e r ő s z á n t á s

c. m é l y s z á n t á s: 1. z a b alá, utánna tavassza é van fogasuva, asztán ugy vetik be. 2. krumpli alá.

d. t a v a s z i s z á n t á s: krumpli, kukorica alá.

T ö r é s: a gyeptörés neve.

Pm. "Főtöröm a rétem, asztán abba olyan kukorica lösz, hogy csak
na."

32/a V é k o n y a n v a l ó s z á n t á s /de használatos

a sikéren való szántás, valamint a sekélyen való szántás elnevezés is. /

32/b A szántás elnevezése a szerint is történik, hogy milyen növényt vetnek be le.

Pl. Krumpli alá szántás, kukorica alá szántás.

Ypm. "A krumpli alá méllen szántanak, a kukorica alá mög s i k é r e n."

A szántás különféle módjai:

33/ összeszántás vagy hátbaszántás.

Nr. "Középön nekijállok, asztán mikor kiértem a másik végirű rájafordulok, hátbavettetöm, összedobatom, és asztán a közepén o r m ó gyűn létre."

34/ Széjjeszántás vagy körűszántás:

Nr. "Az egyik ódalon emönök, a másikon mög visszagyűjök."

34/a teknős terület: ha a kétféle szántási módot nem változtatják, akkor a föld közepén un. teknő keletkezik.

Pm. "Teknyős a földem, összedobatom, hogy ne lögyön olyan."

34/b Ormó: ha a kétféle szántási módot nem változtatják, a többszöri összeszántás eredményeként a föld közepe kipuposodik, o r m ó s lesz.

35/ C s á r a - s z á n t á s vagy k ö r ü s z á n t á s:
a gazda állandóan balra forog és végül a föld közepén marad
a brázda.

36/ H a j s z r a - s z á n t á s, vagy h á t b a s z á n -
t á s:

A gazda állandóan jobbra forog és a munka befejeztével
mindkét szélen brázdát hagy. A h a j s z r a -szántást és a
c s á r a -s z á n t á s t változtatva használják, mert csak így
marad egyenes a föld.

37/ BRÁZDA, BOROZDA, BARÁZDA.

Pm. "Emöntem kibarázdútan a földemet."

B r á z d a: az a kezkeny árok-féle, amit az eke hagy maga
után szántáskor.

37/a VAKBARÁZDA, vagy VAKBOROZDA:

Nr. "Ki nem tudott rőndösen szántani, az gyakran csinyát v a k -
b o r o z d á t, kiugrott a taligája és úgy mőnt vele 2 -3 lé-
pést. Ilyenkor az embör ráfordut, asztán mégeccő mögszánti a földet."

37/b M a k h á z: ismeretlen, a szántás jelölésére.

37/c A h a s á b o s, s ö r é n y e s, g u n y h ó s
föld fogalmi tisztázása.

Nr. "Ha a föld kemény, akkor szántás után hasábos marad, melyet
vetés előtt eszoktunk boronáni. Az embör, ha szántáskor
aprót fogat, akkor a föld sörényes lesz. Az eke nem fordétti el tel-
jesen a földet, hanem csak úgy mögdütti úgy áll, mint a disznó söré-
nye, mikor mérges. Ha a föld erős, gyöpös, vagy pörjés, akkor az eke-
metszés alatt olyan gunyhók maradtak, hogy a nyúl nyugottan be-
feküdhettek alájuk."

38/ FORDULÓ : a szántás azon szakaszának a neve, amikor a gazda a föld végén elindulva hosszában végig szántja a táblát, majd megfordulva a másik soron kiindulási helyére tér vissza.
Nr. Ha az embőr aszondi a csirájinak, no gyerünk egyet még fordulunk, akkor aztán má az Isten se szödi rá őket arra, hogy egy tapottat is mönnyenek a szántásba."

38/a KARÉTT, KARÉL / fordul, Kerül/

A gazda szántás közben többször karétt. /fordul, körbejárja a földet. /

Pm. "Na gyerökök egyet karéttok /karélok/ osztán möhessünk haza."

38/b FÉFORDULÓ: a gazda a földet egyszer hosszában végig szántja.

Nr. "Éccör az embőr végigmögy a földön, kiborozdúja, és nem gyün vissza --- az csak bize^a féforduló."

38/c E k e m e c c é s, e k e h a j t á s: az a keskeny földszár, amelyet az eke egyszer elfordít.

Pm. HA nagyon gyöpös, vagy pörgvés a föld, akkor az ekemeccés alatt gúnyhók maražnak."

38/d K i b o r o z d ù l: Az a folyamat, amikor a gazda hosszában egyszer végigszántja a földet.

Pm. "Kiborozdúta ke a főggvét?"

39/ FOGÁS:

Nr. "Fogásszám szoktyunk mi szántani." Az embőr északajti többfele a földet, és azt möngyuk fogásnak. Möngyuk, van egy 5 hódas parcella, azt elosztí 8 részre oszt részenként szántí föld."

40/ BEDÜLŐZ: az a folyamat, amikor a föld két végét keresztben megszántják.

Pm. "Bedülőzöm a két végit, mert nem tudtam jó kifogni."

40/a DÜLÖZ: /brázdul- kibrázdul/

Nr. "Ha végig huzati az embör az ekét eccör a földön, akkor csak kibrázduta azt."

40/b A d ü l ö s z ó s z e r e p e a k i f e j e -
z é s e k b e n:

dülőre montem vele

dülőre gyut

mindhárom megegyezést jelent.

dülőre hoz

41/a B o g á r h á t a s s z á n t á s:

Nr. "Ha a főgyük vizenyős vót, lapányos helón fekütt, akkor mindig hátbaszántották. Ezt hijták bo g á r h á t n a k. Ha vizes vót a föld, sűrű brázdát hattak, hogy az esső vize éfohasson. A gyöngyösi mezőbe szoktak bogárhátasan szántani. Féhódonkint két brázda vót bennük."

41/b B a k h á t: /szőlőművelésben/

Bekapáláskor a szőlőnek a sora, kikapáláskor a köze
b a k h á t a s.

42/ KÖZ: nem ismerik.

42/a FÉLKÖZ: nem használatos.

42/b HÁTBAVETTETÉS: a bakhátas szántásnál az első fo-
gatás neve.

PM. "Emönök hosszába, ki egész a vágijig ottannék vissza rájafor-
dulok, asztán hátba vettetöm."

42/c HÁTBAVETTET:

Nr. "HA a mögye mellett montem e, akko széjjevettetöm, ha mingyá
melleje fordulok, akko hátbavettetöm."

42/d A b a k h á t a s közökre való szántásnál a második ekemeccést külön névvel nem nevezik.

42/e A n é g y e s, h á r m a s, k e t t e s e k e h a j t á s t /ekemeccést/ sem illetik külön névvel.

42/f. FOGYATÓ: a bakhátas közökre való szántásnál az utolsó ekehejtás neve.

Pm. "Amikor ugye az utolsó fordulatot teszi meg a gazda, asszonya visszafelé, hogy elfogyattam a szántást."

43/ H O N T, G Ö R Ö N G Y: a szántás közben összepapadt földdarabok neve.

Pm. "Száraz időbe az asszonyok kimöntenek a mezőre irtókapával, hogy a szántás után maradott göröngyöket összetörgvék."

43/a H O N T: galanbtojás nagyságú földdarab.

43/b GÖRÖNGYÖS, RÖGÖS föld: egészen nagy összetapadt földdarabok.

44/ H A S Á B O S Föld:

Nr. "Ha az idő olyan száraz, hogy az eke kicsorbú a főttü, akkor bizaⁿ úgy köll főfeszögetni, s az eke is nagy hasábokat szöd fő."

45/ SZALONNÁS SZÁNTÁS:

Nr. "Ha a föld egészen vizes, és úgy szátik fő, akkor a napfénytü szinte csillog, szappanos lösz, s eszt modik szalonnás földnek."

45/a F e s z l i k : Szántás alkalmával ismeretlen.

s z á t f e s z l i k * szétmegy, szétmállik /pl. ruha/

46/ 46/a Az ekéhez és szántáshoz fű-
ződő hiedelmek és szokások:

Tiltott napok: nem tartották jónak, hogy a szántást, vagy a-
ratást kedden vagy pedig pénteken kezdjék meg.

Nr. "A régiiek szöröncsétlennel tartották a keddet mög a péntöket.
Nem vót szabad akkoriba munkába állani, mert az szöröncsétlenségöt
hozott a házho. Még az urak se átak nekiije szántani kedden mög
péntökön."

Babonás szám: nem kedvelték a 13-as számot különösen akkor,
ha péntekre esett.

Pm. "Na péntök 13. Ugy láccik máma nem lösz szöröncsém."

A szántás elkezdése és befejezése:

A szántás megkezdésekor a gazda a következőket mondja:

"Na Jézus nevibe mögkezdöm!"

A szántás Befejeztekor:

"Hál^s Istennek efogyott.

Hála az égnek évégesztünk."

IV. Egyéb talajművelő eszközök:

borona, henger.

1. HONTÖRÉS: / rőktörés./

Ha a szántáskora föld nedvességtartalma kicsi, abban az esetben a felszántott föld hantos, hasábos göröngyös lesz.

A tömött kemény föld felszántásakor az ekemetszés alatt ún. gúnyhók maradnak.

Nr. "A hasábos, hantos földet megszokik boronálni, vagy a mezőn az asszonyok, gyerökök kapavá, baltavá széjjeütik őket. E munkafolyamat neve: honttörtés."

Pm. "Emögyünk hontot törni." / ritkábban használatos a "rőktörés elnevezés is./

2. BORUNA--BORONA

Az a szerszám, amelynek segítségével szántás vagy vetés után a földet porhanyóbbá teszik. A borona hangalak használata általános, de él még a régies hangulatú boruna is.

Pm. "Vigved ki fijam a könnyü borunát. Avva jobban tucc bódogüni."

2/a Tüskeborona: kökénytüskéből készül. Az aprómagvak / lóher, köles, bibor, répa / betakarítására használatos. Tavasszal, hóolvadás után tüskeboronával szokták megtépetni megritkítani a buja vetéseket is.

Résznevek:

1. húzókampó

2. szorítókerék

3. szorítókerék

4. szorítófa

5. szorító tengely

6. szorító csavar

2/c A fogasboronák különböző típusai:

a/ Fafoguborona: /háromsarkú faborona/

- Résznevek: 1. fafog
2. fagöröndő
3. faráma
4. huzókapocs

b/ fagöröndő-vasfog:

- Részneve: 1. faráma
2. bordák /vas/
3. vasfog
4. huzókapocs

c/ tisztavas:

- Résznevek: 1. vashorda
2. vasfog
3. húzólánckapocs

A fogasboronát súlyuk szerint is osztályozzák. Lehetnek: könnyebbek és nehezebbek. A könnyebb boronát magtakarásra is használják. Pl. : három levelű magtakaró borona.

3/BORUNÁL / boronál/ FOGASÚ:

Mindkettő használatos.

Pm. "Halli-e ke! Eborunáta má az egészset, hogy ilyen korán má haza-öszí a fene?"

4/ PORHANYÓ: jól fellazított talaj, részei nem tapadnak össze.
Pm. "Ollan po r h a n y ó ammá szántáskor is, hogy kár a fáracs-
cságér, nem kő aszt mögboronáni."

Nr. "Ha a földet az embör jó emunkáli, akkor az p o r h a n y ó s
löss, ha peniglen vizessen munkälla, ollan mint a szappan /szappa-
nos föld/, ha mögszáratt a föld, emunkálás után, mög-cserepesödik."

5./HENGÖR: göröngyös hantos föld simítására, porhanyítására
alkalmas eszköz.

5/a Már régóta használják, különösen a kötött talajú vidé-
keken.

5/b A gyürös hengör gyári gyártmányú, üzletekben vásárolták,
még a sima henger fából készül, bognár, vagy pedig maga a gazda
készíti.

5/c A h e n g e r t i p ú s a i:

a/ g y ü r ö s h e n g ö r:

Résznevek: 1. húzószarv

2. ráma

3. hengör

4. gyürük

b/ s i m a h e n g ö r:

Résznevek: 1. észhengör

2. ketteshengör

3. hármashengör

6/ O d a l a z á s:

Nr. "Levöszik a kocsiodat, ráá a gazda, asztán lesimitúzi a földet."

Ha a kocsiodal rossz, abban az esetben fenékdeszkáva szoktak
odalazni.

V. A gabonafélék vetése. Boronálás, hengerelés.

1/ A gabonafélék vetési időpontja:

Búza, rozs; vetési időpontja: október 15-ig tart.

Árpa vetése szeptember utólfján történik.

2/ A vetőmag kiválasztása:

Mág a gabonát kiválasztják a lábán, vagy pedig szelelés útján kapják meg a jobbminőségű vetőmagot.

2/a A vetőmag tárolása: magtárban, vagy pedig a házpadlásán történik.

2/b A vetőmag tisztítása:

Nr. A gabonát először mögrostálták, asztán évitták mögcilindörözni.

/C i l i n d e r: kézzel hajtható, magtisztító eszköz./

"Ha nöm vét cilindör, akko mögtriölözték a gabonát."/t r i e l: csigavonalban körbefutó, kb. 2 m magas magtisztító eszköz./

3/ VET: a gazda a magot a földbe szórja.

"Emögyök vetni."

3/a A szó igekötős alakjai: bevet, elvet, .

Pm. "Na emögyök, bevetöm a földemet buzáva."

"Na evetöttem, végesztünk, hatszáz."

4/ VETÉS: a bevetett földterület neve.

4/a V e t é s: a kikelt, gabonával teli föld megnevezése is.

Pm. "Kezd szépen zödüni a vetésöm."

a/ A ké z z e l v a l ó v e t é s:

Nr. "Abroszt kötöttek össze, asztán nyakába akasztotta, abbü vetötte a gabonát." De használík a tekenyöt is, vetéskor."

5/a H ö g y i b e v e t é s:

Nr. "A ritka fogu, maghuzó borunával möghuzatik a földet, asztán úgy högvibe vettek és magtakaró borunával betakarták. Ez könnyebb, és sürülyebb fogu is vót."

5/b A l ú l v e t é s: nem ismerik.

5/c A l ú l v e t é s: nem volt.

5/d A vetés tekenyőből, abroszból, gabonászsákból, lepedőből, történik.

6/ A v e t é s m o z z a n a t a i n a k r é s z l e -
t e s l e í r á s a:

Nr. "Emögy ki az embör a mezőre, fogja az abroszt, háromsarkúján a nyakába köti, mögtötti buzává. Odajáll a föld végibe, ránéz a szántásra, a kalapot mögigazitti, hogy ne bánca a szömit a nap, köp egyet a tenyerébe, esikáli, mögtörli a nadrágszárba és aszongya: "Na Jézusom segéjj mög!"

Kipróbállli, hogy eccörre mekkorát tud fogni, asztán nekiindul, kétfelű szórja a magot, figyelli, hogy mindönhun egyenletes lössz-e. Amikor efogyasztotta a magot, a föld szélibe helyezött zsákokbù újbù mögtöti, oszt mögy tovább. Kijér a végire, rájafordul, melléáll a vetött résznek, s gyün vissza. A föld végét is e kó vetni, ott ahun a gazda forog /forgórész/ legvégül bedülőzi /befeléveti/. Hogyha erős a szél, nem vettek soha kétfelű, csak szél után.

Amikor észörta a magot, ráfog a háromlevelű boronára, aszt mögfordítva végighuzati a földön, betakarja a magot. Mikor ezt is befejezte, odahuzati a boronát a kocsihó és aszongya: "Na! hál' Isten, E' is efogyott."

6/a FÉLLÁBRA VET, FÉLLÁBRA DOB, EGYLÁBRA VET.

Mindhárom megnevezés használatos.

E g y l á b r a v e t: minden második lépésre dob a gazda egy marék gabonát, de csak egy fele.

Ha nem fúj a szél, abban az esetben a gazda körül tudja vetni a földjét. Az utolsó fogásnál a föld közepén jön, kisebbet lép, nem kell elszórni nagy távolságra a magot, ilyenkor fé l l á b r a d o b, vigyázva, hogy egyenletesen vessen.

6/b LÉPÉSRE VET,.

A gazda mindkét lábra vet. Mindön lépésre dob egy marékkal.

6/c A gazda vetéskor mindig jobblábbal lép előre.

6/d TERÍT: A gazda karlendítéssel kiszórja a magot.

Pm: "Egyenletösen kő t e r í t e n i, mer ha nem úgy csinálod egyik helön sűrűbb lösz, mint másutt."

7/ ELŐ:

Ismeretlen. Külön névvel nem nevezik meg azt a folyamatot, amikor a gazda váltakozva, kétféle szórja a magot.

7/a FÉLELŐ:

Nincs.

8/ PÓTLÁST végez:

Az egyenlőtlenül bevetett területet a gazda kelés után pótlólag elveti.

Nr. "Tüskeborunáva möghuzatik a vetést, oszt ahun hiányossan két, ott behinti, kipótujja."

Pm: "Nem jó lössz a! E kő mönni kipótùni."

9/ Nr. A g é p p e l v a l ó v e t é s

9/a Az első vetőgép a század elején jelent meg.

A vetőgép általános használata az első világháború után terjedt el.

9/b Vetőgépek elnevezései:

12 soros, 16 soros, 18 soros és uradalmakban pedig 24 soros vetőgépeket használtak. A 24 soros vetőgépet 3 ló húzta, vagy pedig 4 ökröt fogtak eléje.

9/c A vetőgép résznevei:

Csövek, csoroszla, /vájja a földet a magvaknak és készíti a magházat/, vetőgépkanál, /hordja a magot a csövekbe/, gépráma, kerekek, vezető rudja, magtartó, /láda, dob/.

9/d A géppel való vetés leírása:

Nr. "A mező szélibe e-helyezték a gabunáva teli zsákokat. A gépet beállítják, attú függően, hogyan akarja a gazda vetni a magot. Mikor e kész, főtődik a dobot, a kocsis ódalt gyün a gép mellett, úgy hajti a lovakat. A gép után is jár egy ember, ki a gépet irányitti, mög ha főd, vagy gaz főgyülemlik a csöveken, a dzsidzsáva lekotri, hogy egyenletesen vessön a gép, ne duguijon e a csó. Mikor e kész, lefognak a vetőgéprü, ráakasztanak a boronára és betakarik a magot."

10/a BORONÁL:

Vetés után a gazda lehúzatja a földet, betakarja a magot.

Pm. "Hátára fordétotta a boromát, oszt úgy boronátam, úgy könnyebb vót lehúzatni a földet."

10/a BORONÁLÁS:

Az a folyamat, amikor a gazda betakarja a magot.

11/ HENGÖRÖZ, LEODALAZ:

A gazda boronálás után fából készült hengerrel, vagy kocsiódallal húztatja meg a földjét, hogy még simább legyen.

12-12/c

A vetéshez, boronáláshoz, hengere-
léshez fűződő hiedelmek és szoká-
sok:

Hiedelmek nem találhatók.

Szokások:

A vetés megkezdésekor a gazda a következőket mond-
ja: "Na Jézusom segíj még! E kezdöm a vetést."

A vetés elvégzésekor pedig:

"Na Hál Isten, évettem a gabonát."

13/ A boronához és a boronáláshoz fűződő hiedelmek és szo-
kások nem találhatók.

14/ A hengerhez és a hengerezéshez fűződő hiedelmek és szo-
kások sem találhatók.

VI. A vetéstől az aratásig.

A vetés gondozása, védelme.

1/ KIKEL:

Pm. "Ha jó essőt kap a föld, kikel a gabuna. A rozs kikeléskor pirosas, a buza pedig sárgás színű."

2/ Nr. A vetések védelme:

Madárijesztők felállításával védekeztek a kártevő madaraktól. Régen kányapásztor is alkalmaztak. "Még az uradalom idejében, a Kovács Gyúvi vót a kányapásztor. Ha a kányák nagyon élepték a vetést, akkor elkezdött éktelenül durgatni a kanászustorral. Móg hogyan rikácsut a? - Nem lehet emondani. Kolompot is hasznát, futkosott a Gyúvi /mert így csúfúták/ rizte-rázta a kolompot, mer hát kérüm evvót a fogalakozása."

3/ Nr. A vetés legeltetése, megjáratása.

"Ha mögfagy a vetésön a hó, látik, hogy veszélyben van, akkor azt úgy csinálják, hogy ásóva, lapáttá kiluggalik a havat, ha pedig len a ló mögjári, nem mecci fő a hó a tápát, akkor ekéve möghasítik a havat, hogy levegőhöz jusson a vetés, mer így nem pállik el., nem kő féteni, hogy kipusztul."

4/ Nr. A kikelt őszi vetés tavaszi fogalolása, hengerezése:

"Ha má a hó elovatt, vetésön sincs sehun, a föld is mögszáratt, a hólétü mögszikkatt, akkor a vetést mögkő huzatni a vetést tüskeboronáva, hogy levegőhöz jusson."

5/ Védekezés a tavaszi fagyok ellen:

"A vetésöket szokik füstüni. Dudvát hordanak kupacokba, oszt möggyüttik. Gyümöcsöst, szöllöt is gyakran füstülük"

hogy ne érgye őket kár. A melgágyat gyékénye, szómáva szokik be-
lakarni. A paprikára, veteményökre szómát, polvát hintenek.

5/a KIFAGY: a vetés a hideg hatására kifagy.

S z á r a z f a g y: akkor beszélünk róla, amikor a hi-
deg hatására a gyöngve vetések és amaga a föld is megfagy.

N e d v e s f a g y: /febr./ ha a vetés erős, s a rajta
levő hóréteg nagy, akkor a vetés kiögyik és a föld sem fagy meg.

6/ H a t á r s z ö m l e:

Nr. "A pógárok tavasszal mikor möggyün a jó üdő /virágvasár-
nap/ emönnök mögszömlélik, hogy ának a vetésik."

6/a Ha a vetésen gyalogút vezetett keresztül, a gazda
négyzetes lukat ásott, s elejbe cöveket vert, s ráírta: "Ti-
los az átjárás!"

6/b PROSENCIO, BUZASZENTÖLLÉS:

Mindkettő használatos.

Nr. "Kimönt a prosenció a mezőre, möntek a pappa, öregök, fia-
tallok, tanéttóva möntek a gyerökök. Amikor a pap kiért a mező-
re, a vetés végibe mögát, osztán mind a négy világsarkót mög-
szentölli, mindegyik felé prédikál valamit, maj foga a szentü-
vizet, mögszentüli mögen mind a négy irányba a földet, osztán a hi-
vök, öregök, gyerökök, mög azok ugve akik kimöntek a körmönnetté,
ékesztek könyörögni a dús termésér, mög a hetes essőér. Maj más
felé fordulva kérték az Istent, hogy véggye mög vetésiket, jég-
tü mög a százasságtü. Na mög még egyre emlékszöm. Assongya a pap:
Küggyed Isten őrangyalidat, véggyék mög a veéést a forgószéltü,
kányáktü, mög a sáskáktü. Amikor befejezte a pap a mondókáját,
mindönki leszakitotta a sását a szentüt buzának, s azt hazavitte."

7/ SÁSOL

A gazda, hogy tiszta búzát kapjon sarlóval levágja a rossz kalászokat, amelyek a búza között nőttek.

8/ KONKOLYOZÁS

A káros gyomnövényeket /konkoly, fűtüske/ dzsidzsával irtják ki.

Dzsidzsa /üstöke, gabonagyomláló/

9/ CSUTAFŰD KIPUCULÁS: az előző évi kukorica tövét az eke és a borona ősszel a felszínre veti. Tavasszal a pógár ember újból megboronálja a földet, s ilyenkor a felgyülemlett csutát, kétfelől a brázdába dobja. Végül összeszedi és elégeti.

10/ SÁSOL: /lásd: 7. pontot./

11/ GABONAÜSZÖK:

A kalászban megfeketedett búzaszem neve.

11/a S-képzős alak: Üszkös gabona.

Ellene pácolással, csávázással védekeznek.

12/ GABONAROZSDA:

A búza egyik betegsége. A sok essőtől vöröses-barna lesz a búza sása. /levele/

12/a H a r m a t h ú z á s: ismeretlen fogalom.

13/ ANYAROZS:

A rozskalászból kiálló kisebb-nagyobb feketés-barna szem neve.

Pm. "Szoktyunk mink anyarozsot termeni. Beóttjuk, s ha jó az idő, nagyon mögéri eszt csináni."